

ŞARK MESELESİ

KIRIM HARBI ve PARİS ANTLAŞMASI

ISLAHAT FERMANI

ŞARK MESELESİ (DOĞU MESELESİ)

- **“Şark Meselesi” deyimini ilk kez Viyana Kongresi’nde(1815) Rus Çarı I. Aleksandre tarafından, Osmanlı İmparatorluğu idaresinde yaşamakta olan Hristiyan halkın durumu konusunda kongreye katılan devletlerin dikkatini çekmek amacıyla kullanılmıştır. Bu terim, Viyana Kongresi’nden sonra çeşitli devletlerin diplomatları arasında kullanılmaya başlanmış, esas anlamını ise: Osmanlı Devleti’nin 1838 yılında İngiltere ile imzaladığı Balta Limanı Ticaret Anlaşmasıyla ekonomik; 1839 yılında Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa karşısında alınan yenilgi ile askerî yönden iflası ile yıkılmakta olan bir devlet durumuna düşmesiyle kazanmıştır.**
- **Artık Avrupa’nın herhangi bir büyük devleti, istediği zaman Osmanlı topraklarını istila edip sömürge haline getirebilecek güce sahipti. Eğer, Osmanlı Devleti dünyanın başka bir köşesinde bulunsaydı bunun kısa zamanda gerçekleşmesi beklenebilirdi. Ne var ki, Osmanlı Devleti Avrupa için öyle hassas bir konuma, yani jeopolitiğe sahipti ki, hiçbir büyük devlet tek başına ve Müslümanları bu topraklardan atarak bölgenin tek hakimi olmaya cesaret edemiyordu. Batılı devletler için Osmanlı topraklarını herkesi tatmin edebilecek bir şekilde paylaşmak da mümkün görünmüyordu. Öte yandan Osmanlı Devleti, durduğu yerde milliyetçilik hareketinden dolayı bir parçalanma sürecini yaşamaktaydı. Bu süreç bile Avrupa devletlerini birbirine düşürmeye yetiyordu.**

- **Batılı Devletler, Doğu ya da Türkiye sorununa iki açıdan bakıyorlardı. Bu bakış açılarından birisini açıkça ifade etmelerine karşın ikincisini hiç gündeme getirmemeye gayret ediyorlardı, Doğu Sorununun açıkça ifade edilen yanı aslında Rusların Osmanlı topraklarına doğru yayılma tehlikesiydi. Sorunun gündeme getirilmeyen, ya da Rus tehlikesi gibi açıklıkla ifade edilmeyen yanı Batı Devletleri'nin hepsinin Osmanlı Devleti'nin yıkılacağına kesinlikle inanmış olmalarıdır. Ancak, çok geniş bir alana yayılmış olan bu devlet istenmeyen bir zamanda yıkılırsa aralarında büyük çekişmeler, hatta savaşların çıkacağına inanıldığından, Osmanlı Devleti'nin yönetimi altındaki yerlerin bütünlüğünün Avrupa Devletlerinin barışı için bir süre daha korunması lazımdır.**

- **Genel bir tanım yapmak gerekirse Şark Meselesi: Batılı devletlerin, Osmanlı Devletinden çeşitli imtiyazlar elde ederek onu zayıflatmak; bu sağlandıktan sonra devletin Avrupa'daki topraklarını alıp paylaşmak; bu başarıldıktan sonra da geri kalan bölümünü aralarında bölüşerek tamamen ortadan kaldırmak için batılı devletler tarafından yürütülen politikanın bütününe verilen addır. Bu politika, yani Avrupalıların Osmanlı Devletini parçalamak için yürüttükleri faaliyetler, 1800'lü yıllar boyunca Avrupa-Osmanlı Devleti ilişkilerine yön vermiş ve Osmanlı yıkılana kadar sürmüştür.**
- **Başka bir ifadeyle Osmanlı yönetimi altındaki çeşitli milletlere bağımsızlıklarını kazandırmak, devleti siyasî ve ekonomik nüfuz altına alarak onu parçalamak amacıyla Avrupalı büyük devletlerin çabalarından doğan tarihî meselelerin ve faaliyetlerin tümüne birden Şark Meselesi denilebilir.**
- **Bu ifadeler doğrultusunda tarihî anlamda Doğu Sorunu, 19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması; ikinci yarısında devletin Avrupa'daki topraklarının paylaşılması; 20. yüzyılda ise devletin tasfiye edilerek bütün topraklarının paylaşılması meselesidir. «Hasta Adam» olarak tarif edilen Osmanlı Devleti'nin mirasının taksimidir.**

KIRIM SAVAŐI (1854-1856)

- **Tanzimat Fermanı ve sonrası ıslahat hareketleriyle Şark Meselesi'nin İngiltere ve Fransa'nın umduğu gibi Osmanlı topraklarındaki gayrimüslimlere özgürlükçü çeşitli hakların verilmesi yöntemi ile şimdilik çözülmesi üzerine Rusya başta «Kutsal Yerler» meselesini gündeme getirerek karışıklık çıkarma arayışına girdi. Fransa'nın Osmanlı Devleti'ndeki Katoliklerin, Rusya'nın ise Ortodoksların haklarının yeniden teyit edilmesi ile ilgili talepleri ile ortaya çıkan ve aslında Osmanlı Devleti üzerinde ve genel olarak da doğuda kimin daha etkili olacağının mücadelesi olan “Kutsal Yerler Meselesi”nin sonucunda galip çıkan Fransa oldu.**
- **Osmanlı Devleti, 1852'de başlayan görüşmeler sonucunda, Fransa'nın 1740 kapitülasyonları ile elde ettiği “Katolikleri koruma hakkını” yenilerken, aynı şeyi Rusya ve Ortodokslar için yapmayı reddetti.**
- **Bu arada Rusya, Osmanlı Devleti ile ilgili planlarını gerçekleştirmek isterken karşısına İngiltere'nin çıkacağını biliyordu. Bu yüzden İngiltere'ye bir teklif götürerek 1853 yılında Rus çarı Nikola, İngiliz elçisine ‘Osmanlı Devleti'nin topraklarını birlikte paylaşmayı teklif etti: Dünya literatürüne geçen ‘Hasta Adam’ terimini ilk kez kullanarak; Bulgaristan ve Sırbistan'ın Rusya'ya bağlanması gerektiğini söylemiş, karşılığında da Mısır ve Girit'i İngiltere'ye teklif etmişti.**

- **Ancak o dönem Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunmasından yana olan İngiltere bu teklifi reddetmişti.**
- **Rusya planlarını uygulamaya koymak üzere 'ortadoksların haklarını korumak' bahanesiyle halkın çoğunluğunu ortadoksların oluşturduğu Osmanlı Devleti'nin Eflak-Boğdan(=bugünkü Romanya) topraklarını işgal etti. Osmanlı Devleti de Rusya'ya savaş açtı.**
- **Tuna boylarında savaş devam ederken, Rusya, Sinop'taki 19 parçalık Osmanlı filosunu yaktı. Karadeniz'in ve Osmanlı Devleti'nin güvenliğinin tehlike altına girmesi üzerine, Fransa ve İngiltere de Mart 1854'te Osmanlı Devleti'nin müttefikleri olarak savaşa katıldılar. (İngiltere, Rusya'nın emellerini çok iyi biliyordu. Amacının sadece balkanları ele geçirmekle (Panslavizm) kalmayacağını Hindistan'a kadar gideceğini tahmin ediyordu.)**
- **Osmanlı Devleti'nin tehlikeye düşmesi demek, kendi sömürge yollarının tehlikeye düşmesi demekti. Bu sebeple, İngiltere ve müttefiki olduğu Fransa, Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'nin yanında savaşa girdiler.**

- **Osmanlı-İngiliz ve Fransız kuvvetleri Kırım'ın çok önemli bir kalesi olan Sivastopol'u kuşattılar. Kent karadan ve denizden uzun bir süre kuşatma altında kaldı ve sonunda bağlaşıp devletlerinin (Osmanlı-İngiliz-Fransız) eline geçti. Bu sırada Çar I.Nikola ölmüştü. Yerine geçen II. Aleksandr barış istemek zorunda kaldı. Barış şartları Avusturya tarafından kendisine verilen bir ultiinatomla bildirildi. II. Aleksandr istenen şartları esas tutarak barış teklifini kabul etti. Savaşın sonuçlarını görüşmek üzere 1856 yılında Devletler Paris'te bir araya geldiler.**

PARİS ANTLAŞMASI (1856)

- **1. Anlaşma ile Osmanlı Devleti bir Avrupa Devleti sayıldı. Avrupa devletler hukukundan yararlanması kabul edildi. Toprak bütünlüğü Avrupa Devletlerinin garantisi altına alındı.**
- **2. Karadeniz'in tarafsız bir deniz olması, savaş gemilerine kapalı ticaret gemilerine açık olması kabul edildi. (Osmanlı Devleti ve Rusya Karadeniz'de savaş gemisi bulundurmayacaklar.)**
- **3. Boğazlar 1841 Londra Sözleşmesi'ne göre yönetilecektir.**
- **4. İki tarafta savaşta aldıkları toprakları geri verecektir.**
- **5. Eflak ve Boğdan'a muhtarlık(özerklik) verilecektir.**
- **6. Tuna üzerinde ticaret gemileri serbest dolaşacak. Bu antlaşmayı imzalayan devletlerden oluşan bir komisyon yönetecektir.**
- **7. Paris Antlaşması sırasında, Osmanlı Devleti'nin ilan ettiği 'ıslahat fermanı' dikkate alınacak fakat ıslahatlara karışılmayacak. Ancak Islahat Fermanı'nın bu anlaşmada yer alması, Avrupa devletlerinin sürekli Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmalarına zemin hazırlamıştır.**

ISLAHAT FERMANI (1856)

- **Savaşta Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'ni destekleyen Batılı devletler Rusya'nın hristiyan kozunu kullanarak Avrupa kamuoyunu Osmanlı Devleti aleyhine harekete geçirmesi tehlikesine karşı Bâbîâli'nin mutlaka hristiyanların haklarıyla ilgili yeni düzenlemeler yapmasını istiyorlardı.**
- **Nitekim barış antlaşmasına esas olacak hususları belirlemek üzere Viyana'da toplanan konferansta tespit edilen 4 esastan sonuncusu Osmanlıya, gayrimüslimleri müslümanlarla eşit haklara kavuşturacak yeni bir ıslahat programının ilânını şart koşuyordu.**
- **Gayrimüslimlere verilecek haklar, Avrupa devletlerinin müşterek teminatları altına alınmak üzere özel bir madde ile barış antlaşmasına eklenecekti.**
- **Bâbîâli, kendi iç meselesi olan ıslahat konusunun antlaşmaya eklenmesinin hâkimiyet haklarına zarar vereceğini, bunun ayrıca devletler hukukuna da aykırı olduğunu ileri sürerek teklifi reddetti. Durumun gerginleşmesi üzerine Fransa'nın tavsiyesiyle hükümet gayrimüslimler hakkındaki iyi niyetini göstermek için Cizye vergisinin kaldırılacağı, gayrimüslimlerin orduya ve idarî görevlere alınacağını açıkladı. 1855'te ilân edilen karara göre gayrimüslimler askerlikte miralaylığa, idarede ise birinci dereceye kadar yükselebileceklerdi. Ayrıca izin almadan kiliselerini inşa ve tamir edebileceklerdi. Fakat karara en büyük tepki gayrimüslimlerden geldi.**

- . Askerlik yapmak istemeyen gayrimüslimler çeşitli yerlerde ayaklandılar. Kararda öngörülen gayrimüslim asker sayısı önce 15.000'den 7000'e indirildi, daha sonra bundan da vazgeçildi.
- Tekrar toplanan Viyana Konferansı'nda (16 Ocak 1856) padişahın kendiliğinden gayrimüslimlere verdiği imtiyazları yine kendiliğinden genişletmesine ve barış antlaşmasından önce ilân etmesine karar verildi.
- Bunun ise Osmanlı Devleti'nin hükümrانlık haklarına ve toprak bütünlüğüne zarar vermeyeceği belirtildi. Bu teklifi Rusya da kabul ettiği için barış antlaşmasına esas teşkil edecek olan dört maddelik Viyana protokolü 1 Şubat 1856'da imzalandı.
- Hemen arkasından İstanbul'da İngiliz, Fransız ve Avusturya elçileriyle sadrazam ve Hariciye nâzırının katıldığı bir toplantı yapılarak ıslahat programının hazırlıklarına başlandı.

- **Islahat Fermanı, Tanzimat Fermanı'nın hükümlerini teyit ve tekrar etmekle beraber esas gayrimüslimlere yönelik yeni hükümler getiriyordu:**
- **Müslüman ve gayrimüslim tebaya verilmiş dini imtiyazlar tanınıp korunacak. Din adamlarına maaş bağlanacak. Buna karşılık cemaatlerden aylık alamayacaklar. Müslüman olmayan tebanın kendi işlerine seçilmiş üyelerden oluşan bir meclis bakacak.**
- **Birbirlerinden dil, ırk ve mezhep farklılığı olan gayrimüslimlerin biri diğerinden aşağı tutulmayacak, onur kırıcı tabirler kullanılmayacak, kimse din ve mezhebini değiştirmeye zorlanmayacak.**
- **Mahkemeler açık yapılacaktır. Gayrimüslimlerin şahitlikleri de kabul edilecek ve herkes kendi dinine göre yemin edecek. Kimse keyfi olarak tutuklanmayacak, hapse atılmayacak, eziyet işkence edilmeyecek. Kendi davalarına kendi patrikhaneleri bakabilecektir.**
- **Mevzuata uymaları halinde Osmanlı Devleti'nde emlak satın alabileceklerdir.**

- **Bütün teba askerlikle yükümlüdür. Ancak bedel ödeyerek muaf olabileceklerdir. (İlk Bedelli Askerlik)**
- **Rüşvet, iltimas önlenecek. Bunlarla ilgili kanunlar hazırlanacak.**
- **Her cemaat kendi millî dilinde eğitim yapmak üzere okul açabilecektir.**
- **Kanunî ehliyet ve vasıfları taşıyan herkes hangi din ve mezhepten olursa olsun askerî ve mülkî mekteplerde okuyabilecektir.**
- **Din ve cins farkı gözetilmeksizin bütün Osmanlı tebaası devlet memurluğuna kabul edilecektir.**

Islahat Fermanı'ndan beklenen verim alınamadı. Gayrimüslimler verilen bu imtiyazları yeterli bulmamıştır. Müslümanlar ise tepki göstermişti. Birçok yerde olaylar çıkmış, İngiltere ve Fransa'nın müdahaleleri sonucunu doğurmuştur.